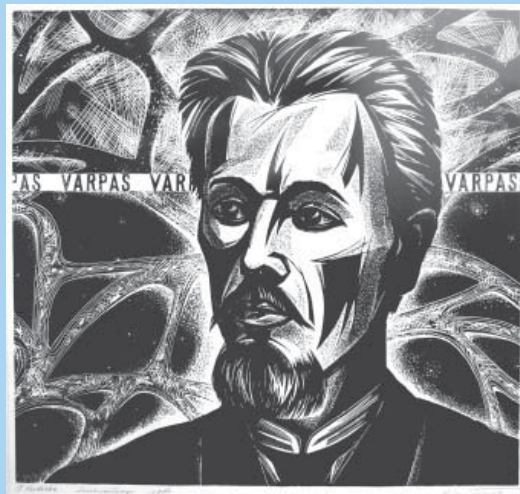

Vincas Kudirka – Lietuvos mylėtojas

AUDRONĖ ANULIENĖ

2008 M. PAMINĖJOME VINCO KUDIRKOS
150-ĄSIAS GIMIMO METINES

Vincas Kudirka. Autorius – dailininkas Romualdas Čarna

Ką mums primena XIX a. paskutiniai dešimtmečiai – Vinco Kudirkos laikmetis?

Geriausiai prisimenama tai, kas nekasdieniška, neįprasta, išskirtinio... Vinco Kudirkos asmenybė su niekuo kitu nesulyginama – drąši, tiesi, pranašinga ir taikli. Taikyta be užuolankų, į pačią esmę. Žmogaus esmė – tai žemė, į kurią įleidi šaknis, iš kurios išaugi, kurios syvais minti ir kurios kalba pragysti ne tik „apie klapatus, vargelius Lietuvos krašto [...]“ (1, p. 40). Tai žemė, kuriai įsipareigota visa savo esybe – darbu, kūryba ir gynyba. Koks gi tu būsi žmogus, jei nesaugosi savų namų?! Pats poetas, prozininkas, publicistas, vertėjas, kritikas, muzikas – įvardijamas vienu kilniu žodžiu „kūrėjas“ – ne iškart susivokė, kas esąs, ir jo sąmonėjimui reikėjo laiko, laiko susivokti lietuviu esant. Jis išsižadėjo tų dienų ir valandų, kurios ne Lietuvai buvo skirtos. „Nesugrąžintinai išbrauktos tapo iš mano gyvenimo, kai po lietuvių, ir gėda, kad taip ilgai buvau pagedėliu (4, p. 29)“, XIX a. pabaigoje į „Aušros“ judėjimą susibūrė daug aktyvios lietuvių inteligentijos – kūrybingas vienminčių Lietuvos mylėtojų būrys. Po „Aušros“ gimė „Varpas“ ir tautinės idėjos gyvavo toliau, drąsiai imtasi plunksnos ir rašyta lietuviškai, nepaisant „maskoliškų“ įstatymų. Anot Vinco Mykolaičio-Putino, „pirmieji laikraščiai tiesė tautinės ir visuomeninės ideologijos pagrindus, formavo jos pradus, organizavo pačią visuomenę ir tautą, kurios reikalais mito ir literatūra (2, p. 5)“. Vincas Kudirka drąsiai iškėlė lietuviškumo vėliavą ir kvietė burtis, sąmonėti, mąstyti apie tautą ir jos problemas, o jas apsvarsčius, siekti asmeninės ir tautinės laisvės.

Vinco Kudirkos kūrybinės mintys, apmąstymai buvo labai kryptingi ir vieningi, nors plėtojami skirtingo-

mis kūrybinėmis išraiškomis – proza, poezija, publicistika. Laikraštyje „Varpas“, kurį V. Kudirka redagavo, atsispindėjo jo patriotinės idėjos, svajonės, siekiai bei nuoskaudos, nusivylimai (plg. 2, p. 8). Spausdinta įvairi jo kūryba, bet publicistikai atiduota daugiausia talento, jėgų ir širdies.

Bibliografas Vaclovas Biržiška teigė, kad V. Kudirką būtų galima pavadinti „atviriausiu ir žymiausiu lietuvių publicistu“ (3, p. 255), nes jo tekstuose kalbama itin aktualiomis temomis, keliamos patrauklios idėjos, pasirinktas lankstus, taiklus, kartais gudriai ironiškas ir dygokas stilius. V. Kudirka „Tėvynės varpuose“, laikraščio „Varpas“ poskytyje, kur apie dešimt metų spausdindavo savo straipsnius, prabilo ne kaip vien kritikuojančias ar verkšlenantis dėl ištikusių negandų moralistas, bet kaip visos despotiškos sistemos demaskuotojas, drąsus kovotojas, norintis sugrąžinti „į civilizacijos rikiuotę iki tol pažemintą tautą ir asmenį“ (3, p. 255). Literatūrologas Marijus Šidlauskas yra rašęs, kad V. Kudirka „pirmasis perkrimto tautų asimiliavimo kėslus, apnuogino imperinio gniuždymo amoralumą, įspėdamas apie klasitinę išorinės prievartos ryšį su vidine savigriova“ (4, p. 27). V. Kudirka palietė įvairiausias problemas: ekonomines (amatų, prekybos, žemės ūkio, upeivystės), švietimo (smerkė rusifikavimą, kalbėjo apie lietuviškų mokyklų, kvalifikuotų pedagogų reikmę), religines (buvo prieš katalikų pravoslavimą), kultūros (kalbėjo apie lietuvių kultūros, literatūros, meno, kalbos padėtį), politines (smerkė carizmo despotizmą, nutautinimą, svarstė apie Vakarų ir Rytų kultūrų santykį, apmąstė savos tautos likimą, žadino patriotines idėjas, iškėlė laisvės vertybę kaip būtinybę tautai išlikti) ir kitas.

Visa esybe jis išliko susijęs su savos tautos gyvastimi, net pamiršdamas save... 1899 m. Rudenį jis jau sunkiai sirgo, bet intensyviai dirbo prie proginio „Varpo“ numerio (jis buvo skirtas dešimtosioms leidinio metinėms). Tada iš meilės Tėvynei, iš ištikimybės jos laisvės idėjai gimė nemarioji „Tautiška giesmė“. Pritrūkus medžiagos, rašyta, nepaisant žudančios ligos, 40 laipsnių temperatūros: „Dešimt metų! O rodosi, kad štai da tik vakar sutarėme išleisti „Varpą“. Bet atmainos, įvykusios aplinkui mus per tą laiką, sulinkusios nuo darbo mūsų pačių strėnos, pasidabruoti nuo rūpesčių plaukai tuoj verčia atsipeikėti, kad ne vienos dienos čia praeita (2, p. 422)...“

Kyla klausimas – kaip apibrėžti Vinco Kudirkos keliamą tautiškumo idėją, ką galima įpinti į jo simboliškai austą tautinę juostą?!

Vincas Mykolaitis-Putinas savo „Atsiminimuose“ rašė: „Aš išskiriu tris tautiškumo pasireiškimo etapus bei laipsnius kūryboje (5, p. 74)“. Analizuojant V. Kudirkos veiklą ir kūrybą taip pat galima remtis šia teorija, šiuo skirstymu.

Pirmasis tautiškumo pasireiškimo etapas – proto ir valios pasiryžimas būti savo tautos ir savo žemės sūnumi, t. y. pasiryžimas mylėti savo tėvynę, jos istoriją, gamtą, žmones, gerbti tautos tradicijas, meną. Tas pasiryžimas prasidėjo sąmonėjant, dar besimokant Varšuvoje, kai susivokta, jog veikla ne Lietuvai, ne lietuvybei – pagėdliška (plg. 4, p. 29). „Lietuviai turi pažinti Lietuvą. Kiekvienas iš mūsų turi žinoti, kur lietuvis verkia, o kur džiaugiasi, kur vargsta, o kur turtuose, kur apleistas ir nuskriaustas, o kur liuosas ir laimingas, idant matytume, katrą brolių reikia gelbėti, o nuo katro prašyti pagelbos; turime žinoti jausmus, mislis ir darbus visų lietuvių, idant aišku būtų, ant ko galima yra remtis, norint apginti savo tėvynę ir suteikti jai laimę (2, p. 146)“, – taip altruistiškai dalijosi savo mintimis V. Kudirka su „Tėvynės varpų“ skaitytojais. Gal dėl tokio altruistinio mąstymo žmonės ir gerbė V. Kudirką, „su begaliniu susidomėjimu ir estetiniu susižavėjimu (2, p. 8)“ skaitė jo straipsnius.

Itin nuoširdi V. Kudirkos didaktika: jis labai nuoširdžiai ir įtikinamai mokėjo kalbėti apie gimtosios kalbos svarbą, grožį, apie lietuvių kalbos žodyną ir gramatikų reikalingumą, apie lietuviškų mokyklų būtinybę.

1889 m. V. Kudirka rašė: „Važinėdamas šią vasarą po Lietuvą, užtėmijau, kad piemenukai (paleisti ant vasaros iš pirmamokslinčių mokintiniai) stengiasi kaip įmanydami kalbėti tarp savęs maskoliškai ir noriai rašinėja ant sienų ir tvorų maskoliškai taipgi, bet tokius

Monumentas Vincui Kudirkai Vilniuje, Kudirkos aikštėje (priešais Vyriausybės rūmus). Skulptorius Arūnas Sakalauskas, architektas Ričardas Krištapavičius. Nuotrauka iš RKIC archyvo

žodžius, kuriuos galima išgirsti vien tik nuo maskoliškų kareivių. Tėvai, nesuprasdami nieko, džiaugiasi, kad jų vaikeliai „mokinti“, nes jau moka ir kalbėti kitoniškai, ir da rašyti. Tėvus nei vaikus nėr ką kaltinti – vieni nieko nesupranta, kiti per jauni. Pavyzdys eina iš viršaus. Jeigu inteligentai susirinkę kur meta lietuvišką kalbą ir pradeda kalbėti tarp savęs kitoniškai, idant pasirodyti, kad „mokinti“ ir „navatnesni“ už prastus žmones, tai ko norėti nuo mažų vaikų, kurie negali da savim valdyti ir iš paikumo geidžia pasirodyti, ką tik jie moka? Ko norėti nuo tėvų, kuriems juk smagu matyti, kad jų vaikeliai jau „navatnesni“ ir gali apsieiti be lietuviškos kalbos? Kada tėvai tų vaikų pamatys, kad mokinti nelaiko sau už nusidėjimą lietuvišką kalbą, pasakys savo vaikams: „Žiūrėk, vaikeli! Ana daktaras, kunigėlis ir sūdzia, toki mokinti, o kalba tarp savęs lietuviškai! Daryk ir tu taip, tai turbūt taip reikia!“ Ir pradės maži vaikai kalbėti lietuviškai, ir ant sienų ir tvorų paregėsime parašus lietuviškoje kalboje, kurioje nėr nė tokių piktų žodžių, kokius šiandien rašinėja maskoliš-

(Nukelta į 18 p.)

(Atkelta iš 17 p.)

kai. Vaikai pripras prie kalbos savo tėvų ir neišmoks piktžodžiauti (2, p. 152–153)“. Nors pats V. Kudirka atsisakė mokslų kunigų seminarijoje, bet katalikiško tikėjimo tradiciją gerbė ir piktinosi, „kad rusai vilko akimis žiūri ant Lietuvos katalikiškų bažnyčių (2, p. 157)“. Piktinosi jis ir emigracija: „Turime gan daug lietuvių, palikusių dėlei visokių aplinkybių tėvynę ir išsisklaidžiusių po visą margą svieta“; skaudino išdavystės („Saugok mus, Dieve, ir nuo judošių, kurie „už trisdešimts grašių“ nesibjaurie parduoti savo brolių!“), lietuviybės ir lietuviškų raštų naikinimas („O XIX amž! Argi tu nerausti nuo gėdos, argi gali kęsti tuos dūmus ir tą ugnį, kurioje nekaltai nyksta mylimiausi tavo turtai – knygos?“).

Antrasis tautiškumo pasireiškimo etapas – kūrybos medžiagos: temų, formos ieškojimas, vedantis į liaudies kūrybą. 1888 m. Varšuvoje V. Kudirka įsteigė „Lietuvos“ draugiją, į kurios įstatus įrašė žodžius, kad draugijos lėšos bus skiriamos lietuviškam menui. Tie nuostatai tapo V. Kudirkos ir jo bendražygių veiklos gairėmis, galima sakyti, taip atsirado XIX a. pabaigoje „nacionalinės savimones didžioji programa (6)“. Žodžiu ir raštu jis agitavo kultūros ugdymą pradėti nuo liaudies žodinės kūrybos ir muzikos. Buvo organizuojami slaptieji vakarai, kurie be dainos, be lietuviškų šokių būtų buvę, anot paties V. Kudirkos, nepilnaverčiai – juk nei lietuviškos dainos, nei muzikos nepakeisi kitų tautų analogiška kūryba. Tai būtų dvasinė tuštuma. Be to, jis vienas iš pirmųjų rinko liaudies dainas ir išleido pirmuosius rinkinius (1895 m. – I dalis, 1898 m. – II dalis). Pats griežė smuiku, violančele, citra, rašė muziką šokiams, harmonizavo liaudies dainas, komponavo instrumentinės muzikos kūrinius, parašė Lietuvos himną.

Dr. doc. Aleksandras Guobys yra rašęs, kad „visoje V. Kudirkos muzikinėje veikloje nesunku atsekti lietuvių prigimtine kūrybos vystymosi tradiciją, ateinančią iš tautosakos, mitologijos, sakmių, papročių, apeigų, kur dominuoja gyvenimo patirtis, etika, optimizmas, epochos socialiniai reiškiniai (6)“. Vadinasi, liaudies kūrybos motyvai dažni visoje V. Kudirkos kūryboje: liaudies dainų stilizacijos esti poezijoje, kurtoje muzikoje, publicistikoje ne kartą rašyta apie liaudies meną.

Trečiasis tautiškumo pasireiškimo etapas – gilesnis liaudies kūrybos esmės ir tautinio charakterio suvokimas, jo sulyginimas su savo dvasiniu gyvenimu, savo asmenybe. Domėjimasis Lietuvos reikalais, istorija, tautosakos rinkimas, gimtosios kalbos vartojimas, gaivini-

mas, literatūros gimtąja kalba kūrimas – įprasti kultūriniai V. Kudirkos darbai. Kaip tautosakinį elementą galima įvardyti ir liaudiškąją leksiką: tarmybes, senąsias žodžių formas, konstrukcijas, frazeologizmus, palyginius. Tai kūrėjui įgimta, įaugę į sąmonę, kaip sakoma, įlieta jau su motinos pienu.

V. Kudirka „Tėvynės varpuose“ rašė: „Mano motina davė man, ką apskritai motina lietuvė gali duoti savo vaikams, dargi daugiau, nes pati daugiau turėjo. Labai gražiai dainavo, labai puikiai margino margučius, labai dailiai sekė pasakas ir prie tų „dailių“ dalykų mane pritraukė (2, p. 327)“. Žinia, kad V. Kudirka anksti neteko mamos, vos dešimtus metus eidamas liko našlaitis, bet mamos pamokėlės išliko gyvos ir lydėjo jį trumpame gyvenimo kelyje; mamos vaizdas visad išliko „ideališkas“ (plg. 2; p. 327).

Kyla dar viena keistoka mintis: V. Kudirka – auka Lietuvai ar dovana?! Vargu, ar beišgirsiu atsakymą... Širdis kužda, kad ir tai, ir tai: auka – nes sau nieko nesiekė, nieko neužgyveno, nesukūrė net šeimos, nors buvo vienas šauniausių „kavalielių“, atsisakė meilės, vaikų kryžtavimo, savos laimės ir visa, ką turėjo gražiausio – jėgas, jaunystę, talentus, padovanojo savo vienintelei mylimajai – Lietuvai... Taigi jis gražiausia dovana mums visiems...

Gražiausia vienok esti akimis matyti,
Kada širdims ir žodžiams ir darbai atsako,
Kad visi tie lietuviai patys, nevaryti,
Savo tėvynės garbei ne'pželdina tako.

(V. Kudirka. „Gražu, gražiau ir gražiausia“; 2, p. 24)

LITERATŪRA:

1. Baranauskas A., *Rinktinė*, Vilnius: Baltos lankos, 1994.
2. Kudirka V., *Poezija. Proza. Publicistika*, Kaunas, Šviesa, 1990.
3. „Vincas Kudirka“, *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
4. „Vincas Kudirka – ties išnykimo riba: rezignuoti ar kovoti?“, *Gimtas žodis*, 2008 m. Nr. 12.
5. Žukas S., *Tautosaka dabartinėje lietuvių poezijoje*, Vilnius, 1983.
6. Interneto leidinys *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (prieiga internete http://teatras.mch.mii.lt/Teatras/V_kudirka.htm, žr. 2008 m. lapkričio 10 d.).